

0774

7935

УКРАЇНСЬКА
ЛІТЕРАТУРА
РЕВОЛЮЦІЙНОЇ
- ДОБИ -

Львів—Відень, 1922
Накладом „Українського Прапора“

В Управі „Українського Прапора“

(Wien, VIII. Langegasse 5, Tür 6)

можна набувати отсі видання:

1. **Крівава Книга.** Матеріяли до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918—1919, часть I. 8°, ст. 100, Відень 1919. Також в інших мовах. Ціна 240 кор.
2. **Крівава Книга.** Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919—1920. Часть II. Зладили: Др. М. Лозинський і проф. П. Карманський. Відень 1921, стор. 244, 8°. Ціна 800 К.
3. **За державну незалежність Галичини.** Чому українська Галичина не може прийти під Польщу. Зладив Др. М. Лозинський. Також по французьки. Відень 1921, стор. 56, 8°. Ціна 120 кор.
4. **Нехай живе Незалежна Галицька Держава!** Збірка статей. Відень 1922, ст. 80, 16°. Ціна 200 кор.
5. **С. Р.: Галичина та Соборна Україна.** Відень 1921, стор. 16, 16°. Ціна 40 кор.
6. **С. Р.: Галичина й нові держави Європи.** Відень 1921, стор. 32, 16°. Ціна 100 кор.
7. **С. Р.: Економічні основи галицької державности.** Відень 1921, стор. 30, 16°. Ціна 100 кор.
8. **С. Р.: Нафта Східної Галичини,** Відень 1922, стор. 44. 16°. Ціна 150 кор.
9. **Олекса Бурнатович: Українська ідеологія революційної доби.** Відень 1922, стор. 120, 16°. Ціна 700 кор.
10. **Др. Осип Назарук: Рік на Великій Україні,** Спомини з української революції. Відень 1920, ст. 342, 16°. Ціна на ліпшій папері 800 кор, на звичайнім 600 кор.

З приводу літературної анкети
... „Українського Прапора“ ...

Алф. спис. уст.
1944

~~55074~~

ॐ

Львівська бібліотека
А. УРСР

Львів—Відень, 1922

415/2-8v/5-3

Накладом „Українського Прапора“

ВСТУП.

Се, що політичний часопис займається літературою й хоче впливати на її розвиток — у нас потребує оправдання. В інших народів уже ні. У великім, п'яťтомовім виданню „Handbuch der Politik“, яке з різних точок погляду розбирає причини страшного погрому Німеччини, є такі цікаві висновки:

Нещастем Німеччини було здавна те, що безумовно спільні національні ідеали існували тільки в малих гуртках. Спільна мова була самотнім і то зовнішнім знаком приналежності до цілоти. Нахил до індивідуалізації й партійного розбиття ріс в міру того, як поширювалася освіта. А та освіта була в основі чужа: з рецепцією римського права виросла каста чужих народів провідників. Опісля те відчуження збільшила ще французька освіта вищої кляси. Щойно німецька національна література приготувала народина спільної національної свідомості, але покищо для тонкої верстви.*)

Таким чином відповідним духом переняття літературу підноситься до значіння першої підвалини національної сили в політиці.

Ще виразніше підчеркує се професор права гамбурзького університету в своїй студії про англійську літературу. Він пише**): Між усіма великими літературами

*) V. том: G. Bernhard: „Die Ausbildung des Politikers“. Ст. 434.

**) V. том: Albrecht Mendelssohn Bartholdy: „Die Politik in der englischen Literatur“. Ст. 455 і далі.

світа ніяка інша неперенята так наскрізь політикою як англійська, хоч має се й російська та німецька аж до книжочок для дітей включно. В англійській літературі найсильніші поетичні уподібнення лучаться майже правильно з найсильнішим переняттем поетів державною думкою. Видно се виразно вже в тім, яке визначне місце займають в англійським письменстві утопії, почавши від „Утопії“ Томаса Мора 1516 р. . . .

А в нас, Українців з обидвох боків Збруча — подібні думки ще єресь. Тут усе, що доторкнеться найважливішої справи одиниці й нації, тимсамим виходить поза обсяг „чистої“ літератури й „мистецтва“.

Війна й революція та їх невимолімі послідовности мусять відучити нас від таких перестарілих поглядів. Вони вже зачинають відучувати. Наскільки — се показує літературна анкета, розписана нашим політичним органом. Статистичні й літературно-політичні висновки з сеї анкети знайде читач у сій книжечці.

Тут слід іще підчеркнути, що мірилом розвитку нашої національної сили є не тільки напрям і якість письменницьких творів, але також їх скількість і поширення між народом. Напрямок і якість розмірно легше оцінити, ніж скількість, бо в нас видавці чомусь не подають числа печатаних примірників. А вже поширення надзвичайно трудно ствердити хочби в приближенню, бо наші видавництва не видають ніяких статистик про те, в які околиці й між які слої населення розходяться їх видання (раз тільки була цікава статистика Л.-Н.В.). Без такого ствердження неможливі ніякі пляни на будуче. Без сього навіть найкраще письменство не встигнє доконати нічого іншого крім виховання незначної верстви інтелігентів, яка битиметься як риба об лід, аж поки не винищить її при першій нагоді — таки наша власна неосвідомлена народня маса.

Відень, в червні 1922.

Осип Наварук.

Загальні уваги й кілька цифр.

Анкета в справі нашої творчости під теперішню пору, започаткована й переведена „Українським Прапором“ в чч. 3—14. і 18. с. р., закінчена. Не від річи тому буде звести її підсумки, бо матеріял, який вона принесла, цінний не тільки для літературного критика й історика літератури, але також для кожного тямучого громадянина, який цікавиться нашим духовим життям і нашою національною творчістю. Тим більшу вагу має анкета для українських письменників з одного і для українських видавців із другого боку. Сеж неоцінене жерело інформацій для одних і других, хто, як і над чим працює, що зроблено, а чого ще ні, що треба зробити в першу чергу, а з чим можна заждати на пізнійше і т. д., словом — вислід сеї анкети повинен бути відомий кожній інтелігентній людині, що інтересується українською письменницькою творчістю, для її власної орієнтації.

Кермуючись отсими міркуваннями, спробуємо дати кілька уваг і цифр про сю анкету. Заздалегідь треба зазначити, що вона далеко не дає повного образу нашої теперішньої творчости. На се зложилися різні причини. Одні з них загально відомі. Адже живемо в часах страшного лихоліття, поневолені на рідній землі, розбиті й розпорошені на чужині. Через те в ненормальному становищі ціла наша творчість і її діячі. Не диво, що з Великої України не маємо ніяких відповідей, з Галичини й великих українських еміграційних осередків у корінній Польщі розмірно небагато. Найсильніше відгукнулася на наш поклик українська еміграція в середущій Європі, найпачеж наш найбільший і найрухливіший еміграційний осередок: Відень. Другою причиною сього, що образ нашої анкети неповний, являється обставина, що спершу задумали ми її як чисто літературну, тому звернулися ми з запитами тільки до письменників-белетристів (поетів, повістярів), а щойно з часом рами її поширилися самі собою на всі роди українських робітників пера (учених, публіцистів, економістів). Се причинилося до збільшення й урізномордження анкети, але відбилося відемно на задуманій нами її однотайности.

Та всеж таки й те, що принесла нам анкета „У. П.“, вказує наглядно, що українські духові робітники — на перекір важким теперішнім обставинам — стоять витревало на сторожі нашого

духового життя й піддержують по своїм силам святий огонь рідної творчости. Мабуть не помиляємося, коли скажемо, що вислід нашої анкети є показником трохи не половини українського літературно-наукового дорібку під теперішній час. Тим самим є наша анкета важним культурним ділом.

Перейдім до самої анкети. Наперед кілька цифр. Взяло в ній участь 82 письменників, з того 9 жінок. Галичан 48 (з того 10 живе на Підкарпатській Русі), Придніпрянців 30 (в тім 1 з Дубна на Волині), Буковинців 4 (з того 2 жінки). З автохтонів Підкарпатської Русі не взяв участі ніхто. Таксамо не одержали ми ніякого голосу з Америки, де така численна наша еміграція, яка розвиває також, як се знаємо з її сильної преси і її видавництва, свою питому творчість.

Коли подивитися на учасників анкети по краям, то найбільше їх (майже половина) живе в Австрії (37). Дальше слідує Східна Галичина (17), Підкарпатська Русь (11), Чехословаччина (5), Польща (3), Німеччина (3), Франція (3), Буковина (2), Волинь (1).

Місця перебування учасників такі: Відень (31), Львів (13), Ужгород (5), Прага (5), Баден к. Відня (4), Гарнів (3), Париж (3). Решта (18) розсіяна одинцем по всіх усядах.

Скількість творів, які згадуються в анкеті, виносить 487. Мала частина їх уже видана, більша написана, ще більша щойно викінчується або тільки задумана.

Коли слідити за нашою творчістю на основі анкети, то впадає в очі, що найбільше учасників, які працюють на полі красної літератури, взялося до історичної повісти, історичних оповідань та оповідань для молоді. Ся обставина подиктована очевидно потребою хвилі і — більшою можливістю виходу в світ таких творів. Характеристичне й те, що історичним творам і то в першій мірі з нашої старої історії, в меншій з часів козаччини, присвячують свій талант і працю виключно Галичане, з придніпрянських учасників не займається сим родом творчости ніхто. Варто ще зазначити, що в сій області працює двох авторів над тою самою темою, а саме повість про теребовельського князя Василька пише одночасно Бирчак в Ужгороді й Капій в Теребовлі.

Дальше сліднують усякого роду спомини й оповідання та вірші з часу війни. Се зрозуміле, бо покоління, що перенесло на своїх плечах тягар світової, українсько-польської й українськомосковської війни, мусіло на звязані з нею події відповідно zareагувати. Се зрештою нині загальноєвропейська поява.

Для фільму працює тільки двох письменників: Винниченко й Пачовський. Ся обставина говорить багато сама за себе. В західних і середущих краях Європи працює й живе з того великий процент робітників пера. Та треба сказати, що се по всякій правдоподібности взагалі

перші українські письменники, які працюють для фільму.

Інші роди творчости заступлені в анкеті таким різнородним матеріалом, що годі покищо щонебудь певне про них сказати. Тому над ними довше не спиняємося.

Зате годі нам не згадати про страшні иноді обставини, серед яких родиться українська творчість. Бо коли відома українська письменниця пише в році свого ювілею, до того на старости літ: „В моїй хаті так зимно, що не можу писати“,*) або коли молодий письменник каже, що „не маючи зі своїх писань ані гроша, примушений робити все, що тільки попадеться під руку: на-правляю годинники, стрижу людей, вишиваю рушники, рубаю дрова“, -- то таке положення письменника більше як ненормальне. Се сумна сторінка, сумна й болюча і — така характеристична в наших національнім життю . . . !

Анкета „Українського Прапора“ відслонює нам ще й інші подробиці, прим. різні псевдоніми. В європейській науці становлять письменницькі псевдоніми вже здавна окрему галузь історії літератури (криптольоґія). З уваги на те варто й у нас звертати на сю справу більше уваги, тимпаче, що вона дуже цікава. Так довідуємося

*) Се дало притоку Д-ру М. Лозинському до написання гарної статі в обороні українських письменників в американській „Свободі“.

з анкети між иншим, що б. гофрат і член палати панів старої Австрії писав під псевдонімом брошури в обороні нашого народу, які віденська прокуратурія — конфіскувала.**)

Але найбільша цінність анкети се її безпосередність: адже кождий учасник її говорив сам від себе і про себе, бож ми дали всім, старшим і молодшим, відомим і менше відомим, повну свободу слова.

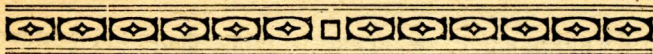
На закінчення отсих кількох заміток вважаю за потрібне висловити свій жаль з приводу того, що декілька поміщених у нас голосів послужило деяким органам преси нагодою до нападу на їх авторів.***) Се не лежало зовсім у нашій інтенції.

Участь значного, хоч далеко неповного числа українських робітників пера в нашій анкеті є доказом, що анкета була потрібна й на часі. Вона дає Редакції — незалежно від естетично-критичних висновків, якими тут не займаємося — повне вдоволення ізза доцільної праці.

Іван Німчук.

**) Див. „Український Прапор“, ч. 13. с. р.

***) Див. „Соборна Україна“, ч. 5. і 10. с. р.

Естетично-критичні висновки.

Коли почали являтися перші голоси нашої літературної анкети, то українські скептики, які з давних давен становлять поважну частину нашого громадянства, зараз вирішили, що така анкета очевидно цілком непотрібна й нікому не принесе ніякої користі. Українські скептики (а між ними в першу чергу найрізнішого роду заздрі крикуни, блягери, пустомельники, мізантропи, песимісти, desperати й воскові фігури) вважалиб нормальним і в добре зрозумілім власнім інтересі навіть бажаним — такий стан нашого літературного життя, який і на далі знаменувалаб повна недостача всякої духової сполуки та співтворчого порозуміння. Ся недостача була одною з найбільш відемних признаков українського письменницького життя досі. Отож усім темним духам булоб найкраще зберегти її і на далі. Вона причина сьому, що нашу поетичну творчість — особливо за останні десятиліття — затроювали

й викривлювали всякого роду фалшиві аристократизми та незрілі індивідуалізми.*) Вона жерело тих псевдо-ліричних культів убивчої самоти та безпросвітного смутку; які в нашій передвоєнній поетичній творчості — особливо в Галичині — витворювали таку порожнечу світогляду й почування. Вона, ся недостача справжньої духової сполуки та порозуміння між працівниками нашого письменства вбивала в нас досі цілі ряди менших талантів і кидала свої темні тіні й на творчість великих. Хто з нас не знає горесних слів Івана Франка про те духове сиріцтво, яким він карався майже ціле своє життя? Хто з нас нині в силі сказати, які вершини мистецтва булаб осягнула творчість Лесі Українки або Ольги Кобилянської, колиб вони від перших своїх кроків були почували всю блаженність сполуки не тільки з рідною землею, але і з рідним громадянством? Колиб хтось іменем сього громадянства був заєдно і з любов'ю питав: Над чим працюєте? В яких обставинах працюєте? З якою метою і для кого працюєте? Але щож — з такими питаннями наші робітники духа не звикли були стрічатися. Зате наші редакційні котерії і котерійки, кермовані славетними скептиками, дуже любили відбирати молодим письменникам

*) Навіть такий геніяльно уподоблений аристократизм духа, як його бачимо у Фрідріха Ніцше — се до певної міри патологічний об'яв хоробливо самотного життя.

усю охоту до праці при помочі насмішливих або лайливих рецензій, писаних здебільшого безжурними дилетантами зпід стягу льокальної хроніки. А старшим поклонялися найрадіше — в некрольогах. Питанням про те, в яких обставинах та над чим працює рідний письменник — наші колишні редакційні репортери не журилися. Бо ідеал вищої духової злуки, творчої спів-свідомости між поодинокими працівниками духа не існував для них і не потребував існувати.

Отсе й перша думка, яка насувається критикови при ясуванню вражінь з літературної анкети „У. П.“.

Правда — отсе духове зближення між нашими письменниками і громадянством, розбуження дружньої спів-свідомости творчих цілей і доріг до них, наша анкета покищо тільки намітила, змогла щераз видвинути культурний ідеал тільки в дуже вузьких межах. Але вже ся початкова, сказатиб, примітивна форма загальноукраїнської літературної анкети є наглядним доказом сього, що творчі зусилля наших духових працівників і незалежно від себе та без свідомости одного спільного творчого ідеалу виявляють кілька дуже помітних спільних напрямів і спільних признаков. Значить — літературний критик може оцінювати сю анкету не тільки як чинник духового порозуміння між письменниками і не тільки з огляду на долю письменників. Несвідома спільність деяких творчих напрямів і то

саме таких, які в нас являються новими — звертає увагу критика на те, що вся наша творча духовість претяє на нові шляхи й аж домагається одного творчого фронту та все-свідомого доцільного проводу. Ось у яркім протиставленню до передостанньої доби української письменницької творчости являється епіка, і то здебільшого романова, історична епіка предметом найважливіших праць наших письменників (особливо молодшої і наймолодшої генерації). Віршована лірика виявляє в порівнанню з прозовою епікою приблизно відношення 1 : 4. А друге: Майже всі ті великі історіоепічні спроби се твори галицьких Українців. Вони являються отже гострою творчою реакцією проти тої авто-ліричної одностонности, яка так невідрадно знаменувала письменницьку творчість у Галичині перед війною.

Хотілосяб із глибини душі вірити в те, що се не химерні випадкові появи, тільки вперті конечности, які звикли являтися віщунами майбутнього на овидах нових письменницьких епох. І хотілосяб щераз і все наново проголошувати громадянству те, що твориться в середовищах нашої письменницької праці. Хотілосяб накликувати наших творців до творчої боротьби під одним стягом великого визвольного ідеалу. Геть із самотними, неплідними песимізмами! Геть із трійливою ненавистю відчужених відлюдків, які своїм жебрацьким, псевдо-ліричним голосінням гадають виспівувати тільки свою ледачу неміч,

своє неуцтво та свою неспосібність! Всі великі епохи у вселюдським письменстві були сотворені творцями, які стояли у великих середовищах життя, вміли кермувати гуртами, йшли одноцільними лавами зднуваних собі союзників проти своїх ворогів та мали найглибшу свідомість сього, чого хотіли й за що боролися. Згадаймо тільки, які боркі, свідомі своїх творчих ідеалів були великі творці німецького клясицизму: Лессінг і Гердер, Шіллер і Гете! Лессінга називають Німці ще нині хоробрим Гуттенем критики. А Гердер у свій, як він називав, „ідейній жагучості“ доходив іноді до нетерпимости. Та ще: великі переломові письменники знали гаразд трудну штуку співпраці з іншими, штуку доцільного обміну ідей, припинання впливів чужої духовости та власного впливання на чужу духовість.

Українське письменство не свідчить про те, щоб наші письменники володіли гаразд сею штукою взаїмного обмінювання ідей. Наше письменство не виявляє на протязі свого розвою (від Котляревського починаючи) замітних відгуків тих великих течій, які ворушили від XVIII. в. письменницькою творчістю Європи: нема в нас ні великого представника романтизму, ні конгеніяльного представника байронізму (як у Франції Мюссе, в Італії Леопарді, в Еспанії Г. А. Бекер, в Росії Лермонтов, у Польщі Мальчевські і Словацкі). Великі європейські прозо-епіки, ті, яких імена означають епохальні фази в розвою штуки

оповідання: Стендаль і Меріме, Бальзак і Жорж Занд, Фльобер і Золя, брати Гонкурти і Бюрже, — не вплинули у нас покищо ні на одного письменника так, щоб можна взагалі говорити про якусь їх школу у нас, хоча вплив їх виявляють майже всі європейські літератури. Техніка нашого оповідання, подібно як і наша драматична техніка, або не виявляє ніякого вищого розвою або є своєрідною парафразою техніки нашої лірики (Стефаник, Кобилянська — В. Пачовський). Пів-юристична ляпідарність Стендаля, всезаймаюча розливність велита Бальзака, ясно палаюча жагучість Жоржа Занда, мраморна непорочність Фльобера, величава всевидючість Золі, мікроскопійна тонкість Бюржетової лінії — те все ще не стало для української епічної творчості великим епохальним пережитком. Але анкета „У. П.“ виявила, що над засвоєнням дечого з їх творів уже в нас працюється. Яке радісне відкриття для критика! Між зголошеними перекладами є Стендаля „Абатесса ді Кастро“ та „Ченчі“, Бальзака „Батько Горіо“*) — (чому не „Le recherche de l'absolu“, „Eugenie Grandet“ або „Le médecin de campagne“?) — Золі „Рим“, Фльобера „Салямбб“. Далі декілька річей з Мюссе, В. Гюго, Бульвера („Останні дні Помпеїв“), Дікенса, Толстого та Достоевського („Брати Карамазови“), а врешті — „Ivanhoe“.

*) Оскільки знаю, є перекладене давно й видане колишньою „Бібліотекою найзнаменитших повістей“ („Діла“).

Вальтер Скот!

Я умисно не згадував про нього, наводячи імена великих творців романової епіки XIX. в., бо задумав говорити про Скота щойно у злучі з моїми увагами щодо тої молоденької історичної епіки, якої безумовну перевагу в нашій творчості виявила так недвозначно наша анкета. Правда — ні один з представників її не згадує ні словом про те, як ставиться до сього необхідного прообразу всякої історичної повісти, до Вальтера Скота, без огляду на те, чи хоче йти його шляхами чи ні. Бо Вальтер Скот сотворив такий могутній прообраз історіоепічного уподоблення, що після нього лишаються для історично-епічного уподобника тільки два шляхи: або Вальтер Скот або ті, що намагалися вийти поза нього. Сих останніх репрезентує вже доволі самостійно Гюгова „Notre Dame de Paris“ (1831), Текере'я „Henry Esmond“ (1852), а найкраще Фльоберова „Салямбó“ (1862). В наших часах найяркішим відблиском Скотової романтики на клясичнім тлі було Свенкевичеве „Quo vadis?“, а найсильнішими спробами вийти поза романтику Веверлея — історичні романи Д. С. Мережковського („Юліян Апостат“, „Цар Петро Великий“, „Ліонардо да Вінчі“), С. Жеромського („Роріолу“) та Б. Пруса („Faraon“). Як бачимо — самі Славяне, яких природна лірична вдача, здисциплінована з цілою послідовністю засадами строгої драматики, таксамо вистворює в їх творах найвищий тип прозової епіки,

як і лірична в ґрунті річи вдача Фльобэра.*) Тому можна критикови висловити надію, що зворот. нашої творчости в напрямі історичної епіки буде справді в силі витворити епоху в розвою нашого оповідання. Але тільки тоді, коли наші молоді автори звернуть увагу на архітектоніку подій, психольогію характерів (часу й людей) та техніку оповідання; сі три моменти — се три угольні камені всякого історичного роману вищого типу. На жаль подибується їх у нашій дотеперішній прозовій історіоепіці в таких примітивних формах, що про історичний роман вищого типу в нас покищо говорити не можна. Причина того, як і в області історичної драми та суспільного роману — ся, що ми не йшли разом з розвитком європейської творчости, не знали її гаразд і не вміли вчитися від неї.

Ось Вальтер Скот, який таки в І-шій половині ХІХ ст. витворив історіоепічні школи не тільки в цілій Європі й Америці, але і в Індіях та в Японії,**) у нас, Українців, не

*) Цікаво, що Фльобэр походженням — Норманець.

**) Школу Скота репрезентують: В Росії М. Сагоскін, Бестужев-Марлінський, Н. Кукольник, гр. А. Толстой; в Польщі: Ю. У. Немцевіч, Ф. Бернатовіч, А. Броніковскі, М. Чайковський, Ф. Венжик, гр. Г. Ржевускі; в Чехів: Я. Марек, П. Хохолюшек, А. Ірасек; в Німеччині: В. Алексіс (Герінк), К. Шпіндлер, Л. Шторх, Л. Бехштайн; в Італії: А. Манцоні, Т. Іроссі, Ф. Д. Івераччі; в Еспанії: Т. Тріба де Козіо, де Ля Ескозура, де Еспронцедас; в

вплинув видатно ні на один твір. Історичні романи Куліша й Костомарова можна ледви поставити на рівні з такими в ґрунті річи другорядними появами, як історичні романи Данилевського, гр. Алексія Толстого або Мадяра Йошіки. А й „Захар Беркут“ Франка не стоїть на вершинах справді епічного уподоблення. Тому треба критикови звертати увагу молодих письменників на те, щоб вони бралися до своїх завдань з повним знанням усіх тих артистичних метод і середників, що їх добула досі висока культура новітньої європейської епіки, починаючи від 2-гої половини XVIII ст. (Річардзен, Фельдінг, Смоллет). Щойно тоді зможе наша творчість вирівнати сю велику прогалину, яка ще нині ділить її від вершин мистецтва в Європі. А може критик підчеркнути се домагання тим сміливійше, що деякі учасники анкети сами відчують konieczність поглиблення намічених артистичних завдань і точно здають собі справу з трудностей, які їм прийдеться побороти. Се дуже вірадний обяв у нашій анкеті. І так один з наймолодших пише: „... Розчитуюся в фільософії історії, щоби знайти таку в українській історії... Розчитуюся в матеріялах з часів Мазепи й Палія; бо хочу написати повість на підставі конфлікту Мазепа-Палій, котрий мені цілком инакше представ-

Португалії: Альмейда-Гаррет; у Скандинавії: С. Інґеман; в Індіях: Чаттерджі; в Японії: Бакін. — Вчислено тільки найбільше відомих.

ляється, як дотепер його освітлювано..." (М. Володимир). А інший: "... Працюю над іст. повістями з глибшою психологічною основою" (П. Сосенко jun.)... А. О. Назарук пише про свій роман „Роксоляна“: „... Такій жінці належить відповідний пам'ятник у письменстві народу, який її видав. Але такий пам'ятник дуже важко будувати. Бо нема ні одної студії, яка представлялаби тло її виступу, а саме перелом середновіча й нових часів та вплив різних культур і їх боротьбу (ренесанс!) у тодішнім Царгороді. Тому не знаю, чи дам собі раду з тим нелегким завданням ...“

Такі голоси незвичайно важні й радують критика тимпаче, що предметом намічених в анкеті історіоепічних уподоблень майже скрізь — великі індивідуальності. Юлій Цезаревич, Роман Мстиславич, Джінгісхан, Василько Тербовельський, Роксоляна, Баязед, Мазепа, Палій, Юрій Немирич — се в першу чергу психологічні завдання. Тут кождий з тих характерів мусять як справжній володар суверенно панувати над подіями, коли читач має справді відчутти його велич. Всякий справді модерний історичний роман змагав при помочи найосновніших наукових студій*) до життєвої монументальности й ідейної

*) Французький поет А. де Віні (Vigny) перестудіював до свого історичного роману „Cinq-Mars“ (1828) 116 історичних творів; П. Меріме збирав матеріали до

синтетики в розмальовуванні відносин та характерів даної історичної епохи. Се і причина сього, чому пів-фантастична романтика деяких Скотових оповідань („Монастир“) нині тут і там уже не видержує строгої критики (таксамо, як не видержують її нині ні історичні романи Дімас'а ні Г. Еберс'а, а з найновіших, попри весь розголос, „Quo Vadis“ Сенкевича).

Творчий дух новітності домагається подиху дійсності.

Але твори українських письменників, виявлені анкетой, свідчать майже в кожній області поетичної творчості про те, що свідомість національних дійсностей — се нині найвищий ідеал нашої артистичної творчості. Незалежно від оживаючого історичного роману відчуваємо її подих і в області віршованої епіки і в області драми, в області суспільного роману та новелі. Молодий Олесь Бабій намагається дати у великій поемі „Гуцульський курінь“ образ трагедії галицької армії. В. Пачовський укладає і збирає матеріяли до історичної епопеї з часів Свято-

свої романою „Chronique de Charles IX“ по всіх архівах і бібліотеках Європи; Ф л ь о б е р заповнив записками до „Салямбо“ вісім товстих томів, а терен свого роману (колишню Картагін) просліджував на місці в Африці цілих два роки. Та проте відомий критик Сен-Беф (Sainte-Beuve) зробив Фльоберови докір, що він — не опанував як слід історичного матеріялу! Сей несправедливий закид болів Фльобера ціле життя.

слава Хороброго „Золотий ріг Царгороду“. С. Черкасенко готує поему „Зелені Жупани“, мабуть на тлі тої визвольної боротьби українського народу, відгуком якої явився вже раніше прегарний його вірш „Зеленожупанник“*) Сюди треба зачислити також Ю. Шкрумеляка цікаву спробу віршованої хронольоґії українських князів та гетьманів п. з. „Рідна Книга“. І можна надіятися, що й чисто суб'єктивна лірика (Карманський, Черкасенко, Поліщук, Шкрумеляк, Павлюк; Обідний) виявить яркіше як наша передвоєнна лірика національні та загально-людські овиди. На жаль не стрічаємо в анкеті ні одної спроби перекладу ні з європейської віршованої епіки (Аріост, Тассо, Мільтен, Бутлер, Тегнер, Гете) ні з лірики, хоч тут недостає нам так дуже багато. Треба йти в тім напрямі слідами Лесі Українки, Івана Франка та В. Щурата! Тим цікавіше подибати в анкеті одну-одинокую спробу ліричних перекладів, а саме антольоґії великих ліриків Сходу.

Одну-одинокую, бо нечувана велич великого воєнного пережиття відбирає людині змогу поглиблюватися у мрії та прислухуватися до тих ніжних звуків душі, які все були таємним царством ліричної пісні. Може тому *inter arma silent Musae*, значить — передовсім співаючі Музи. Воєнний час витворював усе — скорше чи пізній-

*) Див. С. Черкасенко. Поезії. Книжка I. Вид. „Дзвін“. 1920.

ше — розцвіт прози. Розвойована епоха реформації витворила в Німеччині спершу прозу Лютрової біблій, опісля прозу Лессінга й Гердера, Вінкельмана й Гетого. У Франції на тім самім овиді вицвітає проза Монтен'я, Декарт'а й Паскаля, в Англії проза Болінгбрука і Юніюса, а далі проза великих епиків XVIII. ст. Страшний реалізм війни не любить тих мерехтливо сяючих крил, що ними звикла пишатися поезія. Його мова — проста, ядерна проза. Може тому дальший розгляд анкети виявляє небагато драм, а зате цілий ряд творів з області сучасного роману й нарису.

В області драми найважнійше те все, над чим працює В. Пачовський. І він яркий примір на те, як українська артистична творчість розвивається від ліричної завужености до епічних та драматичних далековидів. Той колишній співак розсипаних перел та зітхаючий жрець Лади й Марени заступлений в анкеті аж чотирима драмами, до того одною фільмовою. Але не подав Пачовський свого найважнішого драматичного твору з часів війни: се історична трагедія „Роман Великий“. У ній він іменно краще ніж у всіх теперішніх своїх драматичних працях наближається до ідеалу історичної синтези. Критик бажавби вірити, що Пачовський всеж таки оправдає довіре сих, які передовсім від нього сподіються сотворення української історичної драми вищого типу. Попри Пачовського дуже

цікаво заповідається Черкасенкова „Смерть Легенди“, мабуть перша вдатна спроба тої лірично-настрійової драматики, якої європейським прообразом драма Метерлінка, українською-ж, пожалування гідною карикатурою все те, що продукує Є. Карпенко („Момот Нір“). А Винниченкова пєса „Пісня Ізраїля“ розбуджує питання, чи автор все ще вважає драму — усценізованою передовицею на соціальні теми, чи змагає до тої монументальности ідеї та уподоблення, яка одна в силі витворити справжній твір штуки? Бо надто безпосередна „соціальність“ виявляється вже нині плісню перестарілости навіть на кількох, колись найбільше голосних драмах Ібзена та Г. Гавптмана. Але саме в інтересі тої монументальности драматичного малюнку трудно не зазначити, що фільмова драматика, якою Винниченко теж займається, не є доцільною школою для справжнього трагіка. Зрештою як в області лірики так і тут представляється перекладова праця дуже невидатно. Подибується всього два переклади з Шекспіра й один з Ібзена. А клясична французька драма (Расен, Корнейль, Молієр, Ренар), єспанська (Льопе де Вега, Кальдерон, Морето), німецька (Кляйст, Граббе, Геббель) та італійська (Альф'єрі, Нікколіні) лишається для нас усе ще майже недоторканим відлогом.

Здається все наново, начеб творче покоління останньої доби почувало якнайглибшу потребу своєї духовости ясувати кроваві моменти

великої пережитої дійсності. Тому область суспільного роману та короткого нарису виявляють і там такі вершини розвою, від яких може недалеко до реалізму великих європейських прозо-епіків модерни. Правда, покищо не можна сказати, оскільки два нові романи Винниченка („По той бік“ та інший великий соціальний роман) є дальшими етапами в розвою його романової техніки та його світогляду. Вільно сподіватися одначе, що Винниченко, якого „Записки кирпатого Мефістофеля“ (1918) просто чарували вселюдською глибиною провідної думки та красою зображення, і сими романами докаже, що він справді наймогутніший талант між сучасними оповідачами України. Булаб невіджалувана шкода, якби сей талант витрачувався й надалі на різного роду соціальні брошури та фільми. Я думаю, що нині Винниченко один в силі витворити епоху в нашій суспільній романі, коли лише схоче бути тільки артистом. Побіч нього цікаво пізнати романову спробу „І в огні її окраденую збудять“ найкращого лірика сучасної Галичини, Петра Карманського. Сей твір доказує мабуть зворот нашої творчости в напрямі монументальности та артистичної синтези. Він, правда, в цілості більше інтимна сповідь ліричного самотника, ніж справді предметове, справді епічне зображення живучої дійсности. Але в нешироких межах тої ліричної суб'єктивности вдалося автору ви розмалювати всеж таки доволі широкі овиди

нашого лихоліття. Вдалося йому сотворити таку переконуючу, таку високо трагічну синтезу даних галицьких відносин, що роман Карманського треба вважати найзамітнішою спробою такої синтези після Франка й Кобилянської. В порівнянні з романом Карманського виявляють романові спроби А. Крушельницького („Змагання“ „Дужим помахом крил“ і ин.) менше поетичної сили та уподобної спромоги. Але зате можна критикови підчеркнути в них змагання до чисто предметових малюнків, до синтези *sine ira et studio*, яка з природи річи представляє великі труднощі. Поліщука „Отаман Зелений“ є, як і роман Карманського, більше суб'єктивною ніж строго предметовою синтезою української революції. Але й він виявляє такий епічний талант автора, що треба сей роман зачислити до важніших появ нашого воєнного письменства. Зазначу притім, що наше письменство не виявляє покищо деяких родів романової творчості, які в Європі втішаються здавна великою популярністю. Сюди належить нпр.: фантастичний роман (Редкліф, Льюїс, Е. А. Гофман, Е. А. По, К. Пелядан); фантастично-науковий (Ж. Верн, Г. Вельс), етнографічний (Герстекер); гумористичний (П. де Кок, В. Буш, М. Твайн) і морський роман (П. Люті, Й. Лі, Ф. Мерріят). Техніка українського короткого нарису виявляє в деяких молодих письменників значний поступ (особливо в Поліщука). В цілости одначе домагається вона основного ви-

інколення на взірцях модерної європейської новелістики (скандинавської, російської і французької).

Такий менше більше образ нашої теперішньої творчості, коли дивитися на неї в цілості.

Її перша признака — се бажання зясувати найзамітніші життєві та ідейні течії на овидах визвольного національного життя. Але саме тому виступає в нашій анкеті яснійше як колинебудь ся недостача, яка належить до головних хиб українського письменства: недостача артистичних творів на вселюдській основі. Українські письменники ще все не почувають потреби поглиблюватися в історію великих епох людства. Вони ще все — *glebae adscripti* і в найкращім і відемнім розумінню сього слова. Старинний Схід, Геляда й Рим, епохи ренесансу, реформації, французької революції та чудова епоха Наполеонових воєн — все те світи, ще майже не торкані цілунком українського генія. Подумаймо тільки, до яких вершин дійшлаб наша творчість, колиб її видатно запліднювали найздоровіші, найживучіші впливи чужих культур, духовостей і творчостей! Але на жаль не бачиться в нас ніяких видатних кроків наперед. Туди належить невідрадный факт, що наукова часть анкети не виказує ні одного твору по історії всесвітнього письменства, ні одної спроби естетично-критичної студії на теми загальноартистичної творчості. Таксамо невідрадною признакою анкети є те, що історія філософії

та філософічна творчість не має в анкеті майже ніякого представника, хоч уже час, щоб побіч Г. Сковороди був у нас ще хоч один новітній представник філософічної творчости. В злуці з тим бачиться в анкеті недостачу творів з історії релігії та творів релігійного характеру,*) також на шкоду загального уровня нашої творчости. Бо як довго філософічні та релігійні студії вселюдських напрямків не стануть частиною нашої культурної роботи, доти етос нашого творчого й життєвого світогляду, а з тим і уровень нашого письменства не зможе піднятися до вершин справді новітньої культури.

Др. Остап Грицай.

Одну спробу зясування теоретичного буддизму дає О. Назарук у своїм романі „Ярослав Осмомисл.“

Про культуру національного відродження.

Одною з користей, яку може принести літературна анкета, буде товчок до того, щоб порозумітися бодай теоретично, яка в суть завдань культурної праці в добі національного відродження. В нормальних відносинах у народів, які мають нормальний розвиток за собою, порозуміння культурних робітників нації відбувається дорогою критики на основі готових уже праць та на основі синтези, яка обіймає весь минулий і сучасний дорібок національної культури. У нас ізза багатьох причин такого основного зясування культурних завдань не було. А тепер за се вже тому трудніше чим досі, що, як виявляє саме анкета, видавничий рух стоїть далеко по заду продукції духових робітень і лучба між творцем та прилюдністю майже не існує. З другого боку питання про внутрішню організацію народу сьогодні більш актуальне ніж колинебудь передтим. І тому анкета потрібне. Питання „Що робите?“ було слушно поставлена,

а відповідь на нього дає хоч сяку-таку можливість зорієнтуватися у змаганнях тих одиниць, яких сила інтелекту й амбіція висилає в перші ряди суспільности.

У всіх відповідях слідне напружене почуття нинішньої хвили, почуття національного відродження, що містить в собі живу пам'ять останнього вчора й живу тугу за новим будучим. У кожного з робітників пера мабуть більше ніж досі нових плянів і мрій, нових і може їм самим деколи дивних і для них самих несподіваних. З деяких відповідей так і виринає обличчя сильно, часом екстатично задивлене в те, що прийде, що мусить прийти, що твориться силою національного хотіння, розуму й чину.

Люде працюють серед найтрудніших умовин, без надії на те, що їх праця зараз принесе їм користь, на чужині або в краю під чужою владою. Внутрішньою спелукою для них є без сумніву те, що так як тепер дивитися, так як тепер думати чи тужити чи хотіти чи мріяти — досі не вміли. Бо всі вони мабуть більше свідомо ніж решта суспільности переживають добу національного відродження і вплив історичних подій на свою власну психіку.

Основна різниця між психологією культурного робітника вільної і поневоленої нації така, що вільна нація представляє у своїй власній свідомості і в своєму змаганні до дальшого розвою ціле людство, а поневолена нація тільки

себе. (Суспільність поневоленої нації, яка грається в „людство“, є ненормальна). В дальшому зясуємо докладнійше сю справу і звернемо увагу на її звязок з артистичною творчістю. Тут зазначимо тільки, що обговорюючи прояви культурного життя України, не можна говорити про них як щось, для чого вже існують під кожним оглядом усталені схеми. Се виникає з того, що наша нація переживає тепер глибоке духове перетворення і з того, що разом з визволенням нашої нації входить у світову культуру новий, досі ні чужим ні нам незнаний наглядно тип свободного розвою. І тому не хочемо тут кваліфікувати й оцінювати, але зясувати на основі заповіджених змагань різних авторів погляд на культурні завдання доби відродження.

Кожний нарід у всіх обставинах змагає до сього, щоб перше всього стати собою, щоби зберегти й розвинути перше всього свій характер і тип. Се і є завдання національної культури. А се значить не те, що вчив колись Драгоманов: дати українську форму європейській культурі. Ні — се значить дати український зміст і українську форму національному життю, думанню й хотінню. Не в тім річ, щоб дорівнати сусідам у всім тім, чим вони сильні й живі, але щоб витворити власні сили, які перемоглиб чужі впливи і зробилиб їх непотрібними. І не тільки брати, але й давати треба, а перше, що Україна може дати світовій культурі, се власне

національне визволення, се розвиток власного вільного духового життя. Сього не зробить за нас ніхто. І се єсть основне і разом з тим найвище наше культурне завдання доби відродження.

Змагання до виконання сього завдання прийняло у нас головну форму політичної боротьби. А що невідрадли політичні відносини цілими століттями перепиняли наш вільний розвій, то змістом національного життя мусіла стати безнастанна політична боротьба. Зосередження уваги й сил нації на справу визволення мало такий відемний вплив на наш культурний розвиток, що і загостило волю й чуття і рівночасно обмежило духовий овид суспільности з „людства“ на „націю“ і надало п'ятно актуальности всякій духовій праці. Се проявилось між иншим в суспільному життю характеристичним головну для Галичан довоєнної доби наклоном до „політикування“, а на Великій Україні наклоном до буцімто революційного соціалізму. З тим вяжеться зріст публіцистично-пропагандних тенденцій в публичному життю й перевага ліризму в поезії. Сі явища, звязані з пробудженням української суспільности до життя, були в даних обставинах конечністю, були впливом політичних відносин, а по часті й сеї сумної дійсности, що в нас число інтелігенції мале. Та хоч се обмеження духового овиду нації як усяке обмеження в небажанім явищем, але воно було з огляду на політичні обставини потрібне, бо в його основі

лежало бажання творити історичний зміст національного життя. Далеко гіршою ніж одностороння, обмежена чинність, була пасивність, культурне підчинення чужим впливам та плекання виключно інтелектуальних цінностей в роді похвального, але мало продуктивного архіварно-етнографічного культу народних мас і народньої минувшини, що займав добу майже цілої другої половини 19. віку. Але й ся доба означала вже ріст по періоді, що попередив романтиків і почався з початком 18. віку та характеризується безнастанним занепадом самостійного політичного життя й розладом між масами й вищими верхами суспільности. Разом з національною свідомістю й національним хотінням засипляла тоді національна культура, живучи тільки споминами доби політичної боротьби за незалежність. Слабку нитку національної традиції ратував Котляревський, збираючи, але тільки в сатиричній формі, традицію козацтва.

Та на марне булоб пішло діло Котляревського, якби доля не дала нам Шевченка. Дитина зпід мужицької стріхи й тільки вона могла вратувати і вратувала скарб нашого національного духа. Ся обставина, що Шевченко родився кріпаком, незвичайно характеристична, бо вказує, що носителі нашої національної волі й думки, ті, що її зберігають і являються її останнім прибіжищем, се не хто инший, як найчисленніша, найбільше пригнетена, але найбільше зі землею

зв'язана селянська частина суспільности. Сей широкий фундамент нашого національного життя й культури є запорукою тривалости будівлі національного духа, що буде на тім фундаменті побудований та разом з тим ясно, що тільки культура, яка буде рости з долу, яка буде ділом цілого народу та буде мати спроможність поширюватися і вникати до всіх хочби найдрібніших клітин національного організму, — тільки всенародня культура може бути українською культурою. А така культура росте поволи і тим повільніше, чим менше політичної свободи, чим менше участі народніх мас в суспільному й політичному життю. І тому без політичного визволення її розвиток — неможливий.

Сучасне покоління переживав подвійну революцію: зовнішню і внутрішню, політичну й культурну. Внутрішню, культурну революцію може до певної міри довершити навіть душа одної людини — сама в собі (Шевченко!). Але аж тоді, як переоцінка цінностей обійме увесь нарід, аж тоді спроможеться він на повну визвольну боротьбу, яка щойно може забезпечити свободний розвиток своєї культури. У нас довго сі дві умовини вязалися у блудне колесо. Політична неволя гасила духа, а без духового визволення не могло бути політичного. На те, щоб розірвати се блудне колесо, сказав Шевченко, збираючи зміст свого життя в „Заповіті“: „Вставайте, кайдани порвіть,“ бо тільки чинність, живе діло боротьби визво-

лює духа. А се духове визволення се те мінімум успіху, який дає боротьба без огляду на її реальний вислід. Де нема свободи, там боротьба за свободу може дати ті внутрішні цінності, які в нормальних відносинах дає свобода. Се важне перше всього у відношенню до артистичної культурної та ідеологічної творчості. Завданням поезії та філософії в й було по всі часи й у всіх народів стверджувати, що основна, остання і найвища чинність усякого діла се моральна цінність людини. Так вяжеться політична боротьба нації за визволення з питанням про національну і вселюдську культуру. Тому мінімум національного завдання сучасної доби є добути та увіковічнити, а перше всього у свідомості власної нації виплекати ці етичні цінності, яких вимагає і які дає визвольна боротьба. Завданням поетів та ідеологів доби національного визволення се в першу чергу зясувати з внутрішнього досвіду покоління, що підняло визвольну боротьбу, категоричний імператив національного хотіння для слідуєчих поколінь.

Засадниче питання нашої культури звучить нині: Чи вже розуміємо, чи в основу нашого цілого думання поклали, чи в чуттє, нерви і мязи прийняли сю правду, що тільки свобода є основою національної культури, що кожда культура духа спирається на культурі волі і що тому найвищий культурний ідеал се етична людина у свободній нації? А культура волі є діло найбільше

внутрішнє й безпосередно від нас залежне, діло, що дається вести у всіх обставинах, а найкраще й найсильніше розвивається в періоді боротьби за незалежність. І тому психологія творчості доби відродження мусить мати прикмети, які дає боротьба. З тих прикмет найцінніша буде проява внутрішнього визволення, яке поширює духовий овид і родить найбільше творчу енергію буття: свободне рішення. Поет доби відродження мусить бути представником свободної людини. Тоді буде представником людства в своїй нації. Повинно бути для нього легким завданням учити радости життя, радости з посвяти, з боротьби, з перемоги духа над матерією. Повинен учити сміливості думки, гордості чуття, витривалості хотіння. Від його слова повинні нерви дрожати ритмом нової радісної музики, а м'язи пучнявіти силою. Діло поета змінити навіть погане минуле в ясне й леліяти будучність так, як хоче неосвідомлена ще туга нації за повним розвитком. Їх діло врешті сотворити новий ідеал людини, що ставби предметом туги всіх фізичних і духових сил народу. Ті, що сього не вміють в добу відродження, навіть коли будуть великими артистами — поетами не будуть.

Поети не одинокі вчителі нації, хоч вони їй наймиліші, бо найбільше діточі, найменше віддалені від природи, їх найтрудніше закувати в зневіру, самопогорду, якої учить усяка чужа культура. Та є ще інші вчителі народу, педагоги, теоретики

і практики політики, організатори. Всі вони будуть помилятися у своїх замислах, коли не збудують своїх поглядів на тім, що моральні цінності нації і кожної людини в нації з окрема є основою всякого розвою. Без сеї основної правди не можна зрозуміти ні минулого ні сучасного, ні передбачити budouчого. Без сеї основної думки будуть шукати оновлення нації в чужих силах, в чужій культурі й чужій допомозі. Будуть носити решетом елексір життя з чужих складів і вливати його „в українську форму“. Поки елексір в їх головах не завоняє, а вони не стануть чужі наперед своему народови, а врешті й собі. Се представники „єдиної“ чи „універсальної“ культури, яких у нас на жаль було і ще є забагато.*) Їх великий Люціфер се Гоголь. Живий соняшний поет, коли пише про Україну в „Тарасі Бульбі“, „Вечерах на Диканці“ то-що, до божевілля сумний сміхун, сатанічний артист, поменшитель людини, коли пише про Росію для Росії. Тільки артист — не поет уже в „Ревізорі“, в „Мертвих Душах“. В найновіших часах бачили ми падучу зорю Михайла Яцкова. Його розвиток вивів його поза межі збірної психіки українського народу. А разом з тим він затратував свій талант. Сьогодні він не поет уже. Він мертва душа. Хіба що потрясе ним глибоке покаяннє. А знов Винниченко ще не

*) Див. О. Бурнатович: „Українська ідеологія революційної доби“.

поет, тільки талановитий, поетизуючий публіцист і тільки тому, що не вмів обмежитися. Не вмів зійти з людства в націю. Та він мабуть в сьому напрямі розвивається. Сі три негативні приміри се один з доказів, що є тільки один рід духової культури: національний. Дорога до неї веде через національну свободу чи боротьбу за свободу.

Тільки матеріальна культура є універсальна. Універсальні є трамваї, гармати, ліки, математичні формули, закони хемії і навіть закони психології чи естетики. Та нема універсального смаку, привичок, традицій ні навіть релігій. *) Бо нема універсальних почувань ні хотіння. Чисто умова культура — діло обеднання людей в боротьбі з природою. Се тільки одна сторінка, одна частина людського духового життя. І не найважливіша, не найбільш основна, ні найбільш первісна. Свій фізичний, естетичний і моральний ідеал творить і знаходить людина наперед в родині, далі в нації. А що всяка форма, всяка ідея — се межа, то й ідеал се в першу чергу обмеженість. Свідомо в безнастанній боротьбі плаче людина свою кровну окремішність, свій тип у самому собі, в родині і в нації. Людство се тільки остання, найширша, найбільш загальна форма свідомості людського типу.

*) Як відомо, релігії прив'язані до певних рас і кліматів. Тай навіть в їх нутрі є різні границі й сильні відміни. А простий народ майже не відчуває „горішніх“ змін.

Найширша, наймрачнійша і як цілість найменш повна змістом. Се поширена до абстракту нація. І тому протиставить людина поняття нації поняттю людства все там, де існування нації zagrożене іншою частиною людства. З цього обмеження і протиставлення виникає психологія й етика боротьби народу за незалежність. І родина і одиниця і людство підчиняються тут нації, в ній зміщаються і в ній знаходять собі представника.

Тому вольна боротьба поширює духовий овид народу, підіймає почуття національного достоїнства і дає народови свідомість, що він є представником людства у своїх змаганнях. Тоді нарід стає законодавцем в області суспільного і політичного життя. Тоді його діланнем кермує погляд, що йому вільно ужити всієї своєї сили до безоглядної боротьби за здійснення національних цілей. Тоді в свідомості творчих провідних умів бере нарід на себе одвічальність за вселюдські ідеали добра і краси. І щойно тоді овид духових інтересів його поширюється до планетарних, космічних мір. Тільки вільний нарід міг сотворити піраміди, дати автора книги Генезіс, дати Гомера і Фідія, Дантого, Шекспіра, Гете чи хочби Толстого.

За слідами духового визволення шукаємо, переглядаючи анкету. У змаганнях і замітках, які там вичитуємо, слідні справді всі добрі творчі настрої і наслідки отсього великого всенароднього

рішення на боротьбу за незалежність, яке ріжними способами і в ріжних постатях переводить український нарід з 1917 р. на жаль усе ще без повного успіху. І мабуть сі неуспіхи причина того, що побіч творчих зустрічаємо тут також спиняючі й ослаблюючі настрої, а то і такі стремління. Спробуємо їх схарактеризувати і на кількох прикладах показати.

З усіх відповідей на анкету явні два основні змагання. Одно се боротьба за те, щоби вдержатися на поверхні практичного життя. Кождий з осібна намагається передержати лихолітте еміграції. Тут знаменні отсі короткі вимовні замітки старих і молодих робітників і робітниць пера про те, як випадає перо з рук, ослаблених голодом і холодом. Як марнуються заслужені. Як тяжко молодим жити надіями. А друге змагання се наче горда відповідь на злиденну дійсність, сильне бажання і незломна воля піднятися духом понад сучасний побут нації, завзято обороняти свідомість власного визволення. Є се змагання приготувати нові часи, добути навіть з розгрому сили і надії — власною працею. А ся праця се все „праця над собою“. Праця нації над собою. І тому говорить анкета безнастанно у всіх відповідях про людину, нову людину нової доби. І виявляє сю людину в тім, що каже про те, що вже зроблене, про те, що робиться і що хочеться робити.

Сю працю нації над собою, над типом,

характером і способом виявлення національного духа й хотіння роблять одні свідомо, доцільно, наче з почуття обов'язку, наче спонукані суспільною амбіцією, — а другі немов несвідомо, немов байдужні до суспільного життя. Сі другі се ті, що шукають „чистої“ правди, „чистої“, „мистецької“ краси. — А сі перші то давніший тип „каменяра“, тільки багатший досвідом, переживанням, інтензивністю напруження й чуття. Сі ідуть далі по шляху, який визначив Франко і так як він і його сучасники нагадують сих людей, про яких Карляйль казав, що вони в службі свого народу спосібні бути всім: священиками, вождями, поетами, письменниками, законодавцями і простими жовнірами — відповідно до того, чого нації в дану хвилину треба. Їх основна прикмета се щирість і невідпорне почуття дійсности. В наших обставинах люде того типу мусять бути справді всім. І тому може в жадному напрямку не досягають вони вершин, яких досягнення можливе їм з їх природи. Така була й особиста трагедія автора „Мойсея“. Теперішнє положення вимагає також всесторонніх діячів, ставляючи тяжкі вимоги тим, що більше від других мають почуття обов'язку супроти нації. Виразно зачеркується сей тип в особі Назарука.

Протиставленням до нього формально в Турянський. Се тип частий у народі, який має високо розвинену культуру — тип слуги „чистої“ краси чи правди. Між ними треба

дати місце Бирчакови, Пачовському, Шкрумелякови, Поліщукови, Карманському і т. д. А всіх їх об'єднує пануюча вже над усім нашим духовим життям єдність національного чуття.

Очевидно анкета дає не матеріал, тільки зазначає напрямки, в яких належить сподіватися розвою різних змагань. Наведені далі приклади взяті по часті з недрукованих ще творів наших письменників, згаданих в анкеті.

Найвиразніше кидається в очі сильний наклон до мемуаристики. Оголошені вже досі спомини різних авторів вказують, що причиною сього наклону є не тільки бажання залишити в пам'яті події світового значіння, але й записати сі переживання, що викликали перестрій власного внутрішнього життя. Ся мемуаристика се заповідь і початок сучасного українського роману. З тих споминів виринають перші модерні українські люди. Вільні люди, котрі зірвали раз на все з рабством у душі й життю, люди, котрих вільними зробила служба справі свободи. Мемуари з доби визволення зясовують новий змісл нашого національного життя, розвинений в подіях. Але спомини, хоч і дають найреальніше потвердження живучости національної душі, та по формі се з правила пасивний і нетворчий вислів визвольного змагання нації. Тільки творчі уми надають своїм споминам мистецькі цінности.

Всі знамена глибокого перетворення людини під впливом визвольної боротьби мають

нарисі Шкрумеляка. „Поїзд Мерців“ — се наче мемуари, наче новелі. Гроза дійсности, жар чуття, невимовлена сила мовчазного ідеалізму самопосвяти і терпіння, се живло сих нарисів. По формі се змодернізована народня епіка, дивно пересичена ліричним жаром і закрашена подекуди жакливим гумором та глумом болючої рефлексії. Сильно плястичні образи мають часто характер неначе символічних видінь там, де говорять про дивні звязки життя зі смертю, краси з огидою, саможертви зі свободою.

У другім напрямку пішов Карманський. В повісти, яку назвав „В огні її окраденою збудять“ („роман-хроніка“), дає синтезу сього духового переконання, що несе людині, а за нею суспільности боротьба нації за свободу. Лірик, довго непоправний песиміст, що досі ритмами одноманітними як осінний дощ сковував надмір свого чуття і буянне своєї рефлексійної думки, яка безсильно намагалася обняти космос — кидає тут віршовану неволю і пише прозою про добу найсильніших переживань свого життя. Зміст його повісти: визволення через боротьбу. Провідна думка така, що син поневоленої нації ні любови зазнати ні щастя любовного дати не може. І родинне життя людей приналежних до поневоленої суспільности се тільки вегетація, з якої втікає жива душа, змучена нудьгою. Таку суспільність бачить автор в Галичині до війни, дає образ подружа, завязаного з любови і роз-

битого скукою по смерті дитини. Коли галицький народ піднявся до боротьби, йде герой повісти у вир праці і перебуває з галицькою армією все в горячковій діяльності аж до її розвалу. Рани і грудна недуга кидають його на смертну постіль. Тоді несподівано стрічає його у шпиталі дружина, яка весь час боротьби служить як сестра-жалібниця при Г. А. Хоч Полька, служить тій самій ідеї, що чоловік, бо хоче спокутувати свою вину перед ним як своїм чоловіком і як сином України. І тут приходить примирення і нова любов, яснійша і краща ніж давнйше. Та приходить і смерть чоловіка. Вмирає вільний, побідний. Ось нарис нової етичної культури, що росте з дійсности, з подій і переживань загалу на українській землі. З цілости повісти Карманського так і чується мимо грізного розвитку подій, що ведуть армію до катастрофи, стихійну радість з боротьби за свободу, за цінність вищу ніж усе, що може життя дати.

До того типу повістей належить Поліщука „Отаман Зелений“. І тут автор бере за основу ще свіжу дійсність, але дбає більше про суспільний бік подій, ніж про переживання. Його „Зелений“ се не той реальний, за стихійним чуттем ідучий оборонець українського села та його характеру, а наче стилізований провідник мас, суспільний діяч. А всеж таки і він дає ясний, подекуди з магічною силою ділаючий образ оновлення і пробудження до життя українського народу.

Ще більше активності в оновленню національного хотіння і його традицій проявляється у змаганню до історичної повісти і драми. Тут фантазія артиста та поетична інтуїція письменника перетворює давно забуте в образ нового життя, будить на дні душі притолочені, сильні колись історичні інстинкти і бажання свободного життя, дає науку і надію, а перш усього оновлює почуття достоїнства й віру в національну ідею. Найбільш енергійне змагання в тому напрямі виявляє в області повісти Назарук, в області драми Пачовський. З артистичного боку повість Назарука „Ярослав Осмомисл“ не може вдовольняти. Та не можна відмовити авторови великої сили поетичної інтуїції й величезної енергії у відтворюванні історичного тла. Постать батька Осмомисла і далі сам князь Осмомисл — се живі люди, повні глибоких і високих намірів, звязані всіми нитками свого ества з епохою, в якій живуть і з галицькою землею, яка в їх особах наводить таких представників, за якими він сьогодні свідомо тужить. Князі Назарука се представники вільної нації з усіми прикметами і хибами середньовічних, ще троха поганських, ще не зовсім християнських, під впливом візантійської культури стоячих, але мало від неї ще залежних представників українського народу 12. століття. Назарука потягають індивідуальности великі, сильні, які не ставляться байдуже до всього того, що кругом них діється і дають своє пятно добі,

в якій живуть. Найбільш енергічна відповідь на змагання ворога се власне змагання до того, щоб самим панувати. Назарук се представник тої туги в нашім народі і мабуть тому звертається залюбки до князівського періоду. З тоїж причини мабуть потягає його теж могутня постань Роксоляни. Свідчить про се теж його повість „Проти орд Джінгісхана“. Назарук студіює всі засоби людської могутності, силу, ум, красу. І всіх засобів хоче придбати свому народови. Звідси його бажання дати як вислід досвіду всього життя книгу життєвої мудрости, про яку згадує в анкеті. Він учить народ, як бути сильним.

На окрему студію заслуговує остання творчість Пачовського, якому доба визвольної боротьби певно допоможе досягнути сього високого лету, який він намітив собі вже тоді, коли писав „Сон української ночі“: дати ідеальний образ української людини, взяти його з історії, з минулого і зробити вічно тревалим.

Внутрішнє перетворення і духове висвободження людини проявляється органічно у Туряньського в оповіданні „Поза межами болю.“ Проста фабула, смерть кількох людей на недоступних вершках Карсту серед снігу і голоду підчас великої війни. В тій сценерії ставить життя сих на певну смерть засуджених людей перед проблемом, який виявляє всю глибину упадку людства. Драматичний конфлікт міс-

тяться в питанню, чи мають пробувати ратуватися від смерти тим, що будуть їсти тіло товариша. Найбрутальніший конфлікт межи шлунком і душею, котра в годину смерти хоче зберегти бодай ідеальну вартість людини. І смерть і життя уступають на другий плян перед сим конфліктом і побіджує людяність. Се проявляється смертю всіх з виїмкою того одного, в яким любов і туга за ріднею наче чудом удержує довше ніж у других силу життя. Наче ідеальна енергія духа побіджує матеріальну мертвоту. „Поза межами болю“ се рідкий у час прояв творчої енергії, змагаючої до того, щоб артистичну концепцію побудувати в мірах світової проблеми.

На всіх тут обговорених прикладах помітне теж п'ятно актуального життя, того пересадного ліризму і нахилу до публіцистики, про які вже в горі була мова. Та все таки відповіді на анкету так як боротьба, що за нами, свідчать про те, що наш нарід нестримною лавою на всіх областях свого життя йде вперед: до того, щоб бути вільним у всіх проявах свого життя і перш усього в своєму нутрі. Се і є основа культури відродження.

Олекса Кушак.

З М І С Т

	Стор.
Осип Назарук: Вступ	3
Іван Німчук: Загальні uwagi й кілька цифр	5
Остап Грицай: Естетично-критичні висновки	11
Олекса Кушак: Про культуру національного відродження .	29

11. Осип Левицький: **Галицька Армія на Великій Україні**. Спомини. Відень 1921, ст. 194, 16°. Ціна 500 кор.
12. Др. Лука Мишуга: **Похід українських військ на Київ** (Серпень 1919). Відень 1920, ст. 27, 16°. Ціна 50 к.
13. Др. Ілько Цюкан: **Від Денікіна до більшовиків**, Фрагмент споминів з Радянської України. Відень 1921, ст. 19, 16°. Ціна 40 кор.
14. Іван Німчук: **Українська військова організація у Відні в днях перевороту**. Причинок до історії будови української держави в Галичині. Відень 1922, стор. 16, 16°. Ціна 50 кор.
15. Євген Зиблікевич: **Зі споминів Січовика**. Відень 1921, ст. 16, 16°. Ціна 40 кор.
16. Микола Евшан: **Великі Роковини**. (1. листопада 1918 до 1. листопада 1919). Реферат, виголошений на святі 1. листопада у Винниці. Відень 1920, ст. 26, 16°. Ціна 60 кор.
17. **Документи українського мучеництва під Польщею**. Бесіда українського священика перед судом польських наїздників у Галичині. Відень 1921, ст. 24, 16°. Ціна 50 кор.
18. **Польська кольтонізація Східної Галичини**. Відень 1921, ст. 14, 16°. Ціна 40 кор.
19. **Українська школа в польськiм ярмі в Східній Галичині**. Відень 1921, ст. 30, 16°. Ціна 50 кор.
20. **Українська делегація Східної Галичини в Ризі**. Ноти делегації до мирової конференції, постанова Найвищої Ради з 11. липня 1919 в справі Східної Галичини. Відень 1920, ст. 16, 16°. Ціна 40 кор.
21. **Перша Сесія Всеукраїнської Національної Ради**. Відень 1921, ст. 36, 16°. Ціна 60 кор.
22. Др. Лука Мишуга: **Підкарпатська Русь**. Сучасний стан. Відень 1921, стор. 24, 16°, Ціна 60 К.
23. Др. Лука Мишуга: **Князь Ярослав Осмомисл**. Рецензійний начерк повісти Осипа Назарука. Відень 1920, ст. 16. 16°. Ціна 30 кор.

1,41 (1986)

Р/ 5229

24. Др. Остап Грицай: **Василь Стефаник**. Спроб
тичної характеристики. Відень 1921, стор. 2
Ціна 50 кор.
25. Др. Остап Грицай: **Щурі**. Малюнок з суспі.
підземелля. Відень 1922, стор. 16, 16°. Ціна 1
26. Др. Осип Назарук: **Студентство й політика**.
1921, стор. 16, 16°. Ціна 50 К.
27. Др. Осип Назарук: **Корупція в державнім ж.**
Відень 1921, стор. 16, 16°. Ціна 50 К.
28. Др. Осип Назарук: **Про новий тип кирилі**. Причиню до
історії еміграції. Відень 1922, стор. 32, 16°. Ціна 80 кор.
29. І. Кревецький і Др. О. Назарук: **Як писати мемуари**.
Пояснення і практичні вказівки. Відень 1921,
стор. 34, 16°. Ціна 60 кор.
30. **Das ostgalizische Problem**, з картою Східної Гали-
чини. Відень 1920, ст. 16, 8°, також у мовах французь-
кій і англійській.
31. **Ostgalizien als unabhängiger neutraler Freistaat**.
Відень 1920, ст. 12, 8°, також у мовах французькій і
англійській.
32. **Ostgalizien, ein selbständiger Freistaat, herausgegeben**
vom Ostgalizischen Nationalrat. Відень 1920, ст. 54, 8°,
також у мовах французькій і англійській.
33. **Die ostgalizische Frage**. Eine Information über den jetzigen
staatsrechtlichen und internationalen Stand. Відень 1920.
ст. 16, 8°, також у мовах французькій і англійській.

„Український Прапор“

Офіційний орган Галицького Уряду

Виходить раз на тиждень.

Ціна одного числа 60 кор.

Друковано 1000 примірників.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ

Львів — Відень, 1922
Накладом „Українського Прапора“